

**ЧЕШКАТА ПОЕЗИЯ ОТ 90-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ В. ДО
ПЪРВОТО ДЕСЕТИЛЕТИЕ НА ХХІ В.
(Художествени тенденции в творчеството на поети и поетеси,
свързани с Остравския край)**

Ива Малкова

Ива Малкова. Чешская поэзия 90-х годов ХХ-го века и первого десятилетия ХХІ-го века (Художественные тенденции в творчестве избранных поэтов и поэтесс, связанных с Остравским краем)

Статья посвящена ситуации в чешской поэзии 90-х годов ХХ-го в., называет авторов, произведения и тенденции, определившие форму лирики в указанный переломный момент. Она предлагает также размышления о том, к чему привело изменение политической ситуации в 1989-ом г., каким образом повлияли на литературно-историческую интерпретацию чешской поэзии доминирующие поэтологические элементы чешской лирики и возвращенные из забвения поэты и их произведения (Заградничек, Рейнек, Дивиш, Коларж, Юлиш, Блатный, Шиктанц, Кубена и т.д.). В статье затрагивается вопрос о связи между шестидесятью годами и концом века, представлены историки литературы, критики и редакторы, которые активно вносили вклад в важнейшую полемику десятилетия. Внимание сосредоточено на авторах, которые дебютировали на рубеже веков, представляя свою поэтику (Колмачка, Штёр, Валушек, Трояк, Антошова, ФишEROVA). Статья характеризует отдельные пути художественного выражения, которые стабилизировались в 90-е годы и далее профилировались в начале ХХІ-го века. В центре внимания также оказываются авторы сборников стихов, вызвавших в первом десятилетии ХХІ-го в. дискуссию об ангажированной поэзии (Касал, Козелка). В заключительной части статьи освещается ситуация в области поэтического творчества на северо-востоке Моравии, а также в Остраве и ее окрестностях в данный период. Уделено внимание журналам, клубным мероприятиям, литературным событиям, связанным с именами Грушки, Мотыла, Жилы, Врака, Штястны и т.д.

Ключевые слова: *литературно-исторический контекст чешской поэзии после 1948 г., чешская поэзия 90-х годов ХХ-го века, чешская поэзия первого десятилетия ХХІ-го века, современные остравские поэты*

Iva Málková. Czech Poetry of the 1990s and the First Decade of the 21st Century (Imagery Tendencies in the Work of Selected Poets Related to Ostrava Region)

This paper focuses on the Czech poetry of the 1990s and addresses authors, works and tendencies that determined the nature of poetry in this crucial period. It also examines the changes effected by the new political situation after 1989 and the manner in which the return of forgotten poets and their work influenced the interpretation of Czech

poetry and the dominant poetological devices of the Czech poetry (Zahradníček, Reynek, Diviš, Kolář, Juliš, Blatný, Šiktanc, Kuběna, etc.). The paper also shows the link between the 1960s and the final years of the 20th century. It features literary historians, critics and editors who influenced the important debates of the 1990s. It concentrates on authors who premiered at the turn of the century and introduced their own poetics (Kolmačka, Stöhr, Valušek, Trojak, Antošová, Fischerová). It also characterizes poetic expressions established in the 1990s which were then further developed. The study also deals with collections of poetry which provoked discussions on the subject of politically engaged poetry (Kasal, Kozelka). The last part of the paper examines the poetry in the northeast of Moravia and in the Ostrava region during the above-mentioned period. It focuses on periodicals, club events and literary activities associated with authors such as Hruška, Motýl, Žila, Vrak, Šťastná, etc.

Key words: *literary-historical context of the Czech poetry after 1948, Czech Poetry of the 1990s, Czech Poetry the First Decade of the 21st Century, contemporary Czech poets*

За осмисляне на облика на чешката поезия от началото на новия век основно значение има познанието и разбирането на случващото се в края на двадесети век.

За чешката литература на ХХ век е характерно това, че импулсът, предизвикващ в литературноисторическите интерпретации непрестанно движение и промяна в йерархията на имена и произведения, импулсът, който при тълкуването не само на поезията връща в дискуссионното поле естетическите категории, е политически. Ноември 1989 г., който в чешката национална история бележи времето на Нежната революция, „края на едностранното управление“, след повече от петдесет години изтръгва Чехословакия от общността на социалистическите страни, устремени към комунизма под опеката на Държавна сигурност и Комунистическата партия.

В сферата на литературата тази промяна означава взаимно проникване, сближаване, а впоследствие изчезване на няколко комуникативни кръга, които сме свикнали дидактически да определяме като официална, самиздатова и емигрантска, или като официална и паралелна на нея литература. Със създаването на Словашката република и Чешката република през 1993 г. се стига до разграничаване на чешката и словашката литература.

Съвсем естествено е 90-те години да са пропити с атмосферата на *fin de siècle*, с интензивно възприемане и преживяване на края на века – да извикват реминисценция с десетилетията между деветнадесети и двадесети век, които са наситени с модернистични течения и които освобождават литературата от тясно националните възрожденски зависимости, придавайки на словесното изкуство чисто естетически, а заедно с това социални и нравствени послания. Творчеството отразява сложността, хаоса и въодушевляването на епохата. През 90-те години на ХХ век посочените аспекти отново се актуализират посредством повторното изживяване на края на века и на прочитата на текстове, които дълго време са били табуирани, какъвто е

случаят със списанието „Модерни ревю“¹ и литературния кръг, създаден около него. Възраждат се чувствителността, импресията, екстатичността, декадентските настроения, темите за ужаса и погнусата, за сексуалността, насладата, смъртта. От поетологична гледна точка се забелязва засилена потребност да се освободи стихът и да се потърсят по-сложна изразност и форма. Излиза монография, посветена на „Модерни ревю“, организирана е импозантна изложба, която е репрезентативна за творците и тяхното време, представяйки ги в европейския художествен контекст, в симбиозата между словесното и изобразителното изкуство, в духовните насоки на епохата. В литературата встъпват автори от различни литературни кръгове, които са очаровани от възможността за нов тип изказ, и с поетическо умение създават поезия, силно обвързана с този период (Лудек Маркс – *Сянка от свециник / Stín svícnu*, Й. Х. Кърховски – *Ноци, след които не съмва / Nocí, po nichž nepřichází ráno*) – читателите са провокирани и шокирани от аристократичния жест, който тутакси отстъпва на самоиронията и автодеструкцията.

Отново се „разиграва“ поезията на двадесети век и в нова светлина се завръщат експресионизмът, дадаизмът (отзвук на поетизма през 60-те години създава Иржи Сухи, а по време на нормализацията² – Иржи Жачек), възражда се възторгът от сюрреализма, който през 30-те години е публично отхвърлен от Витезслав Незвал, но след Карел Тайге сюрреалистичният художествен опит е осмислен от Вратислав Ефенбергер, а днес негов актуализиран израз предлага поетът Яромир Типълт³. Целенасочено и компетентно (излизат със значително закъснение монографии и антологии, подготвени през 60-те години, провеждат се конференции по проблеми, свързани с делничните явления) е завръщането към теорията, поетиката, литературното и художественото творчество на „Скупина 42“ (Иржи Коларж, Йозеф Кайнар, Иржина Хаукова, Иван Блатни, Ян Ханч и др.). Във връзка с това отново се заговаря за поезията на ежедневието, свързана със сп. „Кветен“ („Květen“, бълг. „Май“) и с имената на Мирослав Холуб, Власта Дворжачкова, Йозеф Брукнер, Милош Мацоурек и др. от втората половина на 50-те години.

Деветдесетте години осъществяват в чешката литература забележително силна връзка с 60-те години. Преосмислят се възгледите на онези личности, които очертават профила на 60-те години и които отново се появяват на литературно-критическата и литературно-историческата сцена. Иржи Опелик, Алеш Хаман, Зденек Кожмин, Милан Сухомел, Мирослав Червенка, Милан

¹ „Модерни ревю“ (Moderní revue, бълг. „Модерно списание“) е списание, което излиза от 1894 г. до 1925 г. и отразява преди всичко символизма и декаданса в чешката литература. – Б. пр.

² Нормализация – термин, с който се означава периодът след 1968 г., когато се възстановява комунистическият режим в Чехословакия. – Б. пр.

³ Яромир Типълт (Jagomír Tupl, р. 1973) – писател и куратор, привърженик на нетрадиционните форми. Отхвърля връзката на литературата с политиката. Става популярен със своите звуково-текстуални импровизации. – Б. пр.

Янкович, Владимир Юстъл, Ярослав Мед, Зденек Пешат⁴ правят публично достойние – макар и със закъснение, но с парадоксална актуалност – своите ценни литературоведски възгледи. Благодарение на новия прочит, който те правят в своите рецензии, есета, студии, монографии, редица прозаисти и поети по естествен начин се завръщат в литературата, а заедно с това зазвучават естетически, версологични и философски възгледи, отразяващи действителността и мисленето на шестото десетилетие на ХХ век. Отново благодарение на това силно поколение литературоведи се обръща внимание на творческите личности, които дебютират и се формират като писатели през 60-те години, сред които са Иван Верниш, Павел Шрут, Антонин Броусек, Иржи Груша, Петър Кабеш и др. Настъпва време за повторен, а за мнозина – и първи прочит на редица стихосбирки и заедно с това се конституира контекстът на чешката поезия. Струва ни се, че Ян М. Томеш характеризира тази ситуация много уместно като „реконструиране на паметта“ по повод на едно новооткрито стихотворение на нежния поет Иван Блатни⁵, който така и не се завърна от емиграция...

В началото на 90-те години друг тип „завръщане“ представляват изданията на поезия, чиито автори десетилетия наред са били заклеймявани заради изразените в тях християнски възгледи. Забраняваната дотогава духовна, спиритуална поезия покълва в изпръхналата земя на културното поле и придобива животворна сила за поезията на идващото поколение. Така се завръща поезията на Бохуслав Рейнек и Ян Захрадничек – поезия на видения, които с пленителен поетичен изказ омиротворяват и вълнуват с представата за човешката съдба и съпровождащата я дълбока вяра и решителност в името на правдата и невинността. Тяхното творческо наследство прекрива границата на смъртта и на отдавна затворения в стиховете им живот, към който ни връщат автентичните спомени на техни наследници.

По нов начин ревизирани и структурирани поредици от събрани съчинения припомнят изключителната значимост на поетите Владимир Холан и Ярослав Сайферт. В представителната поредица „Ческа книжница“ (Česká knižnice) излизат избрани произведения на Ян Захрадничек (2001), Иржи Груша (2003), Вилем Завада, Йозеф Кайнар (2007), Франтишек Хрубин (2010), а в началото на второто десетилетие – и на противоречиво възприемания Витезслав Незвал⁶ (2011, 2012, 2013), без обаче да се прилагат при подбора на текстовете идеологически критерии.

⁴ След Пражката пролет от 1968 г. изброените чешки литературоведи са били в „черния списък“ на комунистическия режим и едва след политическата промяна през 1989 г. се завръщат в публичното литературно пространство. – Б. пр.

⁵ Иван Блатни (Ivan Blatný, 1919 – 1990) – забележителен чешки поет, член на „Скупина 42“. През 1948 г. заминава с група чешки писатели за Лондон и там емигрира. Сътрудничи на Би Би Си и „Свободна Европа“. Поради тежко психическо заболяване (параноидна шизофрения) прекарва дълги години в различни психиатрични клиники. Негови стихотворения са изпратени на Йозеф Шкворецки, който ги публикува в издателството си в Торонто под заглавие *Stará bydlíště*. Умира в Колчестър, Великобритания. – Б. пр.

⁶ Противоречието във възприемането на Витезслав Незвал се дължи всъщност на противоречията в неговия творчески път: най-значимият авангарден поет през 20-те и 30-те години става след установяването на комунистическия режим в Чехословакия апологет на властта. – Б. пр.

Казаното по-горе означава изграждане на вътрешно разслоен контекст, реабилитация на разнородни възгледи за характера и лицето на чешката поезия от 90-те години на XX век, а така също и нов прочит и откриване на нови взаимовръзки от страна на литературните историци и критици, които от позицията на 90-те години разчитат периода от 60-те – 70-те години, прилагайки нова оптика. Естествената среща на две и повече поколения изследователи при интерпретацията на книги, очертаващи профила на чешката поезия от Възраждането до 1945 г., осъществява *Речникът на поетическите книги (Slovník básnických knih, 1990)* на Мирослав Червенка, Владимир Мацура, Ярослав Мед и Зденек Пешат. Оригинално цялостно пренаписване на историята на чешката поезия от 40-те до 90-те години на XX век представява книгата на Зденек Кожмин и Иржи Травничек *На твърдо ложе от дива лоза (Na tvrdém loži z psiho vína, 1998)*, където са очертани основополагащите знаци и тенденции в лириката от последното десетилетие на XX век. Така чешката поезия отново се завръща към своите корени, като формулира поетика, изразяваща нейния характер и трансформационни процеси.

Голямо предизвикателство е позоваването на информация за литературни събития от времето, когато възниква съответното авторско творчество. В литературата на 90-те години „като нови“ встъпват поетични кръгове, които са били създадени половин век преди своята първа официална поява в страната. Освен това в литературата се завръщат автори, чието творчество е било насилствено отхвърлено от историята на литературата, особено от контекста на поезията от 40-те години на XX в., и за почти три поколения читатели е било недостъпно и почти непознато. За да разберем всички текстове, е необходимо да открием важните събития, устойчивите и преходните ценности, начините на изразяване, инициационните елементи на стихосбирки и стихотворения, личностите, свързани с литературния живот, да осветлим творческата дейност на литературни групи, както и самата атмосфера – всичко, което е в основата на творческия процес.

През деветдесетте години е трябвало добре да се балансира между публикуването на стихове, създадени през 40-те години, но които едва петдесет години по-късно достигат до по-широка читателска аудитория, и преоткриването и издаването на текстове, които най-точно отразяват 90-те години. Излизат обаче и стихосбирки на истински дебютанти, а в потока от списания (в началото на 90-те години – „Хост“, „Инициали“, „Модри квет“, „Револвер Ревю“, а по-късно освен „Револвер Ревю“ „Хост“ – „Велес“⁷ и „Пси вино“) и от авторски литературни четения се появяват ключови текстове на бъдещи поетически книги. Този уникален зародишен и реконструиращ хаос продължава не по-малко от седем години, след което постепенно затихва. Деветдесетте години водят също така до законодателни промени в книгоиздаването, в издателската и публикационната практика. Предишните „вкамненени“ издателства се трансформират и приспособяват към условията на свободния пазар („Чешки списовател“, „Млада фронта“, „Одеон“), възникват също така стотици нови частни издателства. С отваряне на пуб-

⁷ Названието на сп. „Велес“ е абревиатура, означаваща Вендринско литературно-естетическо сдружение (Weles – Wendryňská literárně estetická společnost) – Б. а.

ликационното пространство започват успешно да се търсят гъвкави решения за справяне с дълговете, натрупани в продължение на няколко десетилетия деструктивен литературен живот (издателствата „Петров“, „Торст“, „Вотобиа“, „Атлантис“, „Хост“). Редом с издаването на книги се профилират уеб сървъри, издаваните списания изграждат свой облик, все по-голяма популярност придобиват клубовете, в които редовно се провеждат авторски вечери, организират се фестивали, посветени на художественото слово.

Уеб страниците се налагат като пространство, предназначено за публикуване на словесно творчество. Либерализирането на издателската политика и отхвърлянето на правилата за рецензиране обаче води до настъпление на „празнословието“, до издаване на набор от стихове, които са далече от всякаква поетичност, до хаос на книжния пазар. Става трудно и дори невъзможно човек да се ориентира сред множеството от книги.

Изследователите са единодушни относно основните насоки в поезията от края на ХХ век: едната представлява спиритуалната поезия, втората – поезия на делника и на гражданската позиция, третата изразява предпочитания към фантастичното и иреалното.

От моя гледна точка най-важно за чешката поезия, преминаваща от ХХ в ХХІ век е, че със своето поетическо наследство, а някои от тях и с новосъздадените си творби, отново в литературния живот, в полето на поезията встъпват такива зрели творчески личности като Иржи Коларж⁸, Емил Юлиш⁹, Иван Блатни¹⁰, Иван Дивиш¹¹, Карел Шитканц¹².

По онова време се завръща от емиграция в Париж и от официалното си небитие Иржи Коларж. Художникът, който като поет мълчи вече няколко десетилетия, изненадващо се появява с цялата си поетическа мощ. Той привлича вниманието с *Черният дроб на Прометей (Prometheova játra)* – поетическа книга, възникнала в края на 40-те и началото на 50-те години, която обаче с емигрантското си издание от 80-те години¹³ намира своята читателска публика едва през 90-те години. Тя представлява забележителен

⁸ Иржи Коларж (Jiří Kolář, 1914 – 2002) – поет, автор на експериментална и визуална поезия, художник, който владее оригинални изобразителни техники. Един от инициаторите на „Скупина 42“. За стихосбирката си *Черният дроб на Прометей (Prométheova játra, 1950)* е арестуван от комунистическите власти. През 1956 г. издава в машинописен вариант алманаха *Животът е навсякъде (Život je všude)*, в който дебютират Вацлав Хавел, Йозеф Шквореци, Бохумил Храбал и др. Спонсорира самиздата „Едица Петлице“ („Edice Petlice“), както и редица чешки писатели и художници. Емигрира в Париж през 1980 г. – Б. пр.

⁹ Емил Юлиш (Emil Juliš, 1920 – 2006) – поет и художник, създава експериментална поезия. Дебютира като поет през 60-те години, но след 1968 г. издава единствено в самиздат и зад граница. След политическата промяна отново излизат негови стихосбирки. – Б. пр.

¹⁰ Вж. бел. 5. – Б. пр.

¹¹ Иван Дивиш (Ivan Diviš, 1824 – 1999) – един от най-значимите чешки поети от втората половина на ХХ в. Емигрира в Германия през 1969 г., където работи в радио „Свободна Европа“. След Нежната революция се връща в Прага. – Б. пр.

¹² Карел Шитканц (Karel Šitkanc, р. 1928) – поет и сценарист. След 1968 г. изпада в немилост и публикува в самиздат и в чужбина. Дебютира през 50-те години, а последната му стихосбирка – *Ранилист (Čistec)*, е издадена през 2012 г. – Б. пр.

¹³ Става въпрос за изданието от 1985 г., което излиза в Торонто в издателството на Йозеф Шквореци „Sixty-Eight Publishers“. – Б. пр.

лиро-епически образец на литературен колаж. Ако се придържаме към жанровата характеристика, ще намерим ключа не само към това произведение, но и към другите стихосбирки и текстове на И. Коларж: „Колажът *прекъсва* гръбнака на наратива, времево-хронологическата последователност на събитията, *прекъсва* епическата взаимовръзка и подрежда фрагментите в произволни конфигурации. Колажът не представлява само загуба, но и взривяване на порядъка“ (цит. по Асманова 2012: 197, курс. а.).

Коларж възплъщава концепцията на „Скупина 42“ („Skupiny 42“, бълг. „Група 42“) с темата за града, с елементите на епизация, на атомизация на образа, с акцент върху непреднамерената простота, стигаща чак до степен на бруталност. Неговата творческа личност съчетава поета и художника, тъй като в определен период поезията и изобразителното изкуство при него са в равновесие, но това приключва някъде през 70-те години на XX век и в емиграция той се реализира преди всичко като художник, а след като се завръща, е инспиративно близък и до двете художествени области. В историята на чешкия стих както с Иржи Коларж, така и с Емил Юлиш се свързва експерименталната поезия и в това се състои и техният принос в края на 50-те и особено през 60-те години. Този импулс ще се завърне в лириката през 90-те години. Силата на експресивните образи на Юлиш, комбинаториката, която е другата характерна черта на неговото творчество, често е свързана с пейзажни и събитийни реалии в Северна Чехия. Връзката автор – пейзаж, бил той природен, или индустриален, се налага като идентификационна характеристика на поетиката на много други автори. Иржи Коларж и Емил Юлиш опоетизират фрагмента, устойчивостта на отломъка, откритайки смисъла в разрушеното, в декомпозираното чрез колажа цяло.

С Иван Блатни, който остава чак до смъртта си на Британските острови, се случва нещо изненадващо, тъй като неговото битие е съпроводено със слухове, че е починал отдавна в някоя от психиатричните клиники на Англия, сякаш ехо от отминали времена. В парченцата от образи, в отзвучиците на поетизма, сюрреализма и „Скупина 42“, в изписаните думи на поета, в словосъчетанията, в асоциативно построените стихове звучат на чешки, немски, английски изповеди на една болна и изтерзана от самота душа и заговарят за крехкостта и фаталността на творчеството.

След завръщането си от емиграция в Германия Иван Дивиш се превръща през 90-те години в истински „гейзер“. Такова заглавие дава Владимир Юстъл на тома с избрани негови творби¹⁴, очертавайки по този начин основния конфликт и източник на напрежение, които дават живот на неговата забележителна поезия: „Той е тих труженник и творец, но заедно с това богохулник и памфлетист. Страхува се от забравата. Затова търси мистерията на Бога, когото отрича и в когото едновременно вярва“ (Юстъл 2009: 121).

¹⁴ Става въпрос за книгата *Гейзер – Съвършенствата на поезията* (Gejzir – Skvosty poezie, 2009) на Иван Дивиш под съставителството на литературния критик Вл. Юстъл. – Б. пр.

С Иван Дивиш се завръща поетът на безпокойството, на недоволството, на непокорството, на дълбокото познаване на поезията, на екзистенциалните преживявания. В противовес на концепта и експеримента (Коларж, Юлиш), в противовес на чезнеция и раним трепет (Блатни) чешкият литературен живот е провокиран от експлозивната поетическа екзистенция, стигаща до провокативност и до яростни нападки (Дивиш). Стиховете на Шитканц изплуват от заумната мелодия, от ехото на легенди и митове, от природата, те израстват от диалога, от междужанровата осцилация (поезия, проза, драма).

С разтърсващ морален призив и с болезнен вик от дълго табуираното им творчество всички католически автори настоятелно напомнят за себе си – като легенди, затворени в живота на всеки един от тях – преследвани, лежали години наред по затворите, обществено обругавани, недостъпни за читателско общуване. Мнозина читатели за първи път се учат да изговарят имената на Йозеф Костохриз¹⁵, Вацлав Ренч¹⁶, Якуб Демъл¹⁷, Ярослав Дурих¹⁸, Ян Захрадничек¹⁹, Бохуслав Рейнек²⁰, Бедржих Фучик²¹, Зденек Ротрекъл²². Разказите за историческите събития в Чехословакия след 1918 г. и за индивидуалните творчески съдби запълват белите полета в профилиите на издателствата, в дейността на списанията, в приятелските и служебните взаимоотношения, в поетическите и прозаическите текстове, представящи характера на чешката литературна история на XX век. Благодарение на самиздатовата текстологична и издателска работа на

¹⁵ Йозеф Костохриз (Josef Kostohryz, 1907 – 1987) – писател и преводач. Дебютира като поет през 30-те години. На процеса против католическите интелектуалци „Зелени интернационали“ през 1951 г. е осъден на доживотен затвор, но е освободен през 1963 г. – Б. пр.

¹⁶ Вацлав Ренч (Václav Renč, 1911 – 1973) – поет и драматург, представител на спиритуалната поезия. Осъден на процеса против католическите интелектуалци „Зелени интернационали“ на 25 години затвор, от които излежава 10. – Б. пр.

¹⁷ Якуб Демъл (Jakub Deml, 1878 – 1961) – поет и свещеник, определен от В. Незвал за предходник на сюрреализма. Неоснователно обвинен от комунистическата власт, че е сътрудничил на фашистките власти по време на окупацията на Чехословакия. – Б. пр.

¹⁸ Ярослав Дурих (Jaroslav Duřich, 1886 – 1962) – поет, прозаик, драматург, свързан с католическите литературни кръгове от първата половина на XX век. По време и на нацистката окупация, и на комунистическата режим живее в изолация. – Б. пр.

¹⁹ Ян Захрадничек (Jan Zahradníček, 1905 – 1960) – един от най-значимите чешки поети на XX в. Творчеството му е белязано от страстна вяра в Бога и антикомунистическа ориентация (стихосб. *Знакът на властта / Znamení točí* е издадена чак през 1968 г.). Осъден на процеса против католическите интелектуалци „Зелени интернационали“ на 13 години затвор. – Б. пр.

²⁰ Бохуслав Рейнек (Bohuslav Reynek, 1892 – 1971) – поет и график с католическа ориентация. Формира се под влияние на експресионизма. Комунистическият режим му отнема собствеността и правото да публикува. – Б. пр.

²¹ Бедржих Фучик (Bedřich Fučík, 1900 – 1984) – литературен критик и историк, издател и преводач. Арестуван през 1951 г. и осъден на 15 години затвор, но освободен след амнистията през 1960 г. Има основна заслуга за адекватна литературнокритическа оценка на писателите с католическа ориентация и за публикуване на тяхното творчество в самиздат. – Б. пр.

²² Зденек Ротрекъл (Zdeněk Rotrekl, 1920 – 2013) – поет, литературен критик и историк, свързан с католическите литературни среди. В затвора прекарва 13 години. Дисидент и активна фигура в самиздатовия литературен живот. През 2015 г. посмъртно е удостоен със званието „Рицар на чешката култура“. – Б. пр.

Владимир Бинар²³, Бедржих Фучик, Моймир Травничек²⁴ много скоро се появяват сборни издания с творби на Ян Захрадничек и Бохуслав Рейнек. Поезията на Захрадничек дава израз на безкомпромисни католически убеждения, сила на вярата, поетическа изразителност, в която доминират патосът и литаничното звучене. Творчеството на друг поет – Бохуслав Рейнек, със своята откровеност, смиреност и дълбока, недемонстративна вяра в Бога има вдъхновяващо въздействие през 90-те години. Новото поетическо поколение е възхитено от изразната чистота и деликатността на поетическата образност.

Още с дебютната си стихосбирка *Развяваше се смешен пеш зад мене* (*Vlál za mnou směšný šos*, 1994) Павел Колмачка²⁵ очарова читателя с покоя, излъчван от старинната светска образност, в която кръговратът на деня и нощта, домът, стаята, камината, мъжът, жената и децата създават ритъма и смисъла на живота. Естествеността и емоционалната наситеност, пълнотата и пустотата, вълшебството и познанието преминават и в следващите му стихосбирки *Tu vidя, че si* (*Viděl jsi, že jsi*, 1998), *Моге* (*Moře*, 2010). Поетическият изказ напомня на спокойно говорене и медитативна рефлексия. Реално назованите места неочаквано се превръщат в природни реалии с библейски смисъл, силата на стиха е в предикативността на прости синтактични структури, но анжамбманът, сегментацията на стиха на полустихове, използването на синтактични фигури видимо служат за изразяване на гражданска позиция, като при все това стихотворенията представляват цялостни, завършени, уникални и силно въздействащи със своя смисъл образи.

Йозеф Мартин Щьор²⁶ създава образност на силните преживявания, които са породени от външният свят, както и от копнежа по хармония и устойчивост на вярата, но заедно с това се забелязват отчетливи и съзнателни алюзии с творчеството на предходни поети. Необходимо е лице в лице да застане пред тях и пред Бог и да се смири. Дебютната стихосбирка *От сега нататък нощи* (*Ted' noci*, 1995) е наситена с библейски реминисценции, а в следващите стихосбирки – *Временни адреси* (*Přechodná bydliště*²⁷, 2004), *Смях от съня* (*Smích ze snu*, 2012), лирическият аз постига зрялост и е способен и склонен да посрещне и да овладее болката, самотата, колебанието. Стихотворенията, писани в свободен стих, се освобождават от пунк-

²³ Владимир Бинар (Vladimír Binar, р. 1941) – литературен критик, поет, прозаик с антикомунистически възгледи. През 70-те и 80-те години не му е позволено да публикува. Заедно с Бедржих Фучик създава нелегално издателство „Rukopisy VBF“ – Б. пр.

²⁴ Моймир Травничек (Mojmír Trávníček, 1931 – 2011) – литературен критик и издател. Заради антикомунистическите си възгледи има възможност да публикува само в самиздат. Интересите му са предимно към писатели с католически убеждения. – Б. пр.

²⁵ Павел Колмачка (Pavel Kolmačka, р. 1962) – поет, преводач, редактор в католическото списание „Велехрад“. Дебютира през 90-те години. – Б. пр.

²⁶ Йозеф Мартин Щьор (Josef Martin Stöhr, р. 1970) – чешки поет, редактор в издателство „Хост“ и в едноименното списание. Създава спиритуална поезия. – Б. пр.

²⁷ Заглавието напомня на стихосбирката на Иван Блатни *Стару адреси* (*Stará bydliště*, 1979), която най-напред е издадена в Торонто, а в Чехословакия е публикувана чак през 1992 г. Вероятно, когато говори за „съзнателни алюзии с творчеството на предходни поети“ в поезията на Й. Щьор, авторката на статията има предвид И. Блатни. – Б. пр.

туацията, сравненията се генерализират, активира се ролята на паузата, звуковото инструментизиране, сегментацията на по-малки единици, стиховете се превръщат в откъслечни фрази, в отрязъци от речеви актове.

Като значим представител на спиритуалната поезия сред поетите се откроява Ростислав Валушек²⁸ – свещеник и един от съратниците на моравската самиздатовата поредица „Текстове на приятели“²⁹ (Texty přátel). В неговите стихосбирки *Отъждествяване* (Ztotožňování, 1990), *Юбилей*³⁰ (Milostivé léto, 1996), *Лéта насън* (Léthe ve snu, 2004) резонира винаги нещо фундаментално – това, което съпровожда човека от незапомнени времена, това, което определя неговия живот и неговата смърт. Лирическият аз си задава въпроси, търси изход. Поетическите средства са традиционни, но системата от мотиви изгражда уникален субтилен и тревожен поетически свят.

Едно неспокойно явление не само в областта на спиритуалната поезия е Иржи Кубена³¹ – автор, който прави впечатляващо завръщане в литературата със сборното издание *Кръв във вино* (Krev ve víno, 1953 – 1995), обхващащо от младежкото до най-новото му творчество. И в новосъздадената поезия юношеството, патетичната инвокация на Поезията и религиозният плам влизат в противоречие и пораждат напрежение (И. Травничек). Locus amoenus на неговия живот – селото Битов³², се превръща благодарение на него в забележително за чешката поезия място. През периода 1996 – 2000 г. Кубена и Мартин Плухачек организират там пет „писателски срещи“ („slety básníků“), на които присъстват поети от официалната, самиздатовата и емигрантската литература, от различни поколения и типове поетика.

Сякаш през 90-те години именно пред спиритуалната поезия се отваря посока, която дълго време е била скривана – посока нагоре към сърцевината на нещата, към симетрията и овладяното равновесие (Колмачка, Щор, Милош Долежал), бъдеще в болка, борба за смисъла на живота и смъртта (Валушек), тревожност на съществуването на няколко дори разнородни равнища (Кубена). През следващото десетилетие всичко това има естествено продължение, но поезията от този тип пристъпва към вярата с познание и скепсис, които също биват осмислени по нов начин.

За щастие, поезията на прага на новия век е представена от автори, които следват гражданската, спиритуалната и фантастичната линия на раз-

²⁸ Ростислав Валушек (Rostislav Valušek, р. 1946) – от януари до юли 1969 г. живее в емиграция, но се завръща и след няколко години е ръкоположен за свещеник към Хуситската църква. Освен че сътрудничи на самиздата „Текстове на приятели“, създава собствен самиздат „Enato“, където през периода 1983 – 1990 г. публикува авторско и преводаческо творчество. – Б. пр.

²⁹ „Текстове на приятели“ („Texty přátel“) – първият самиздат в Чехословакия след 1969 г. Съществува от 1971 до 1989 г. Издадени са близо 300 книги, повечето от тях със спиритуална поезия. – Б. пр.

³⁰ Изразът „milostivé léto“ има библейски смисъл със значение на юбилей (Левит 25: 10 – 17). В този пасаж Господ повелява на Мойсей как трябва израилтяните да посрещнат петдесетата година, след като отидат в обещаната от Него земя. – Б. пр.

³¹ Иржи Кубена (Jiří Kuběna, р. 1936) – поет и изкуствовед. Преди 1989 г. публикува единствено в самоиздат и в чужбина. – Б. пр.

³² Битов (Bítov) – село в Южноморавския край близо до гр. Зноймо. – Б. пр.

витие. Открояват се поети, които принадлежат към определено географско място с драматична историческа съдба. Такъв поет е Богдан Трояк – автор на *С четка от невестулка (Kuním štětcem, 1996)*, насочващ вниманието към градчето Вендрин, където се събират моравското и силезийското начало и където той живее. Името на града го вдъхновява да назове списанието „Велес“³³, което със свои приятели създава, и заедно с преводите си (особено от полски) обогатява литературния живот не само в Моравия. Езикът, темите, историите, които пресъздава в своите стихотворения, очароват с иносказателността си, местата на паметта в тези стихове се завихрят около детските преживявания и приказките, легендите и митовете за споделеното пространство.

Радек Фридрих носи със себе като доминантна тема друга област – Северозападна Чехия, искайки да разбере, да опознае, да озвучи немския, еврейския и чешкия корен. В неговите стихове проговарят далечни гласове, а в отломките от въздействащи сцени оживяват миговете на трагедия, на поражения и проклетия (*Pra, 1996, Erzherz, 2002*). Двуетимната стихосбирка *Покойници (Nebožky / Selige, 2011)* отвежда към предишната негова книга *Речта на мъртвите (Řeč mrtvejch / Die Totenrede, 2001)* и в стихотворни монолози припомня някогашни истории за жени, местни легенди, като свръхестествените елементи се срещат с ежедневието и баналността, които са доказуеми факти от историята.

Сватава Антошова тръгва от същия този суров и непримирим Северночешки край. Тя има опит в самиздатовата дейност в списания и сдружения и именно в такава среда издава и личното си творчество, изпълвайки още от самото начало своята поезия с тревожна енергия (*Наричат ме поезия / Řikají mi poezie, 1987*). Образността има антиилюзорен характер, отхвърля маските, предпочита телесността, лирическият субект приема негероичния, неконсумативния жест, а поетическият изказ е в съответствие с гласно изречената рецитация на изпълнения с живот стих. Макар тази поетика да работи с традиционните мотиви, начинът, по който те се съчетават, предполага нетрадиционно семантично тълкуване. В следващите стихосбирки се засилва звученето на еротичната струна, стихотворенията са формално по-дълги и се изпълват с епичните елементи на събитийността (*Дори не отсеке с глава / Aniž řála hlavou, 1994, Tórana*³⁴, 1994). През първите години на XXI век С. Антошова се насочва към прозаическия и драматургичния жанр, открито третира хомосексуалността (*Дамата и възженцето за скачане / Dáma a švihadlo, 2004*), използва елементи на порнографската литература и по този начин се връща към някои акценти от своята ранна поезия от 90-те години и към интерпретативния потенциал, съдържащ се на различни структурни нива.

Силва ФишEROVA тръгва в съвсем друга посока – към овладяване на интелектуалния пейзаж (*Треперят състезателните коне / Chvění závodních koní, 1986*). Преживяванията, жестовете, идеите се превръщат в скрита анамнеза на света, изграждаща рефлексивна лирика (*Големите огледала /*

³³ Вж. бел. 7. – Б. пр.

³⁴ Торана – елемент в индуистката и будистката архитектура. – Б. пр.

Velká zrcadla, 1990). По-късно, без да губи способността за постигане на въздействаща метафорика и оригинална метонимия, нейният авторски почерк ще се ориентира към прозата и автобиографичността (*Чудо / Závrak*, 2005).

Представените автори не изчерпват възможностите за един цялостен и дефинитивен преглед на творческите личности, темите и спектъра на поетическа изразност от края на миналия и началото на настоящия век. При техния подбор наред с литературноисторическите и литературнокритическите предпочитания значителна роля играе и тяхното въздействие върху читателите, които в неспокойното време от края на века, когато пазарът е зает от книги и от отделни стихотворения, а критическите оценки се наслагват, те преобръщат поетологичните ценности, утвърждават същността на лириката, коригирайки деформираните тълкувания.

С настъпването на XXI век в областта на лириката се надига вълна от презентистки³⁵ коментари, хаосът и реконструкцията на поетическа памет се редуват с моменти на успокояване чак до пълно потулване на общественото значение на поетическото слово. Чешката поезия минава през фазата на себевглеждане. През първото десетилетие ще се направят опити да бъдат изведени в по-широк план литературноисторическите взаимовръзки на поезията на 90-те години с книгите на Мирослав Балащик *Постгенерация. Натюрморт и бойни полета в поезията на 90-те години на XX век (Postgenerace. Zátíší a bojiště poezie 90. let 20. století)*, 2010), на Карел Пиорецки *Чешката поезия в постмодерната ситуация (Česká poezie v postmoderní situaci)*, 2011) и със забележителния сборник с впечатляващи интерпретации в областта на прозата, поезията и драмата *В координатите на свободата (V souřadnicích volnosti)*, 2008), където частта за поезията се въвежда от студията на Петър Хрушка (той е редактор и на целия този втори раздел)³⁶.

През първото десетилетие на XXI век не се забелязва никаква значима промяна в посоката на развитие. Една част от поезията е обвързана с конкретния свят, друга част извежда вътрешната медитация и се фокусира върху самото изказване, трета част предлага образи, изпълнени с фантазия и фантастичност. И трите линии се обвързват с актуалните проблеми на времето, игнорирайки монументалната символика и патетичната възвишеност. Струва ми се, че това помага да се долови делникът, но по един оригинален и подчертано индивидуален начин. Стихът се съпротивлява на изречението, в поетическия език навлиза епизацията, авторите се свързват с определено пространство посредством пейзажни мотиви и теми.

Откроява се онзи тип поезия, който търси нови средства и нова изразност в близост до политическата лирика и който желае тя отново да се върне в общественото пространство – поезията търси средства да изобрази безпокойството и вътрешното напрежение. Лириката, представяна от онова

³⁵ Презентизъм – пазарен прагматизъм. – Б. пр.

³⁶ Първото десетилетие на XXI в. е представено в тома с многозначително заглавие *В координатите на многостта (V souřadnicích mnohosti)*, 2014). – Б. а.

поколение, което встъпва в литературноисторическите и литературнотеретическите среди в края на първото десетилетие на ХХI век (Пиорецки³⁷, Будеус³⁸), се определя като ангажирана и в редица случаи има характер на ocasionална поезия. Това не е непознато до този момент явление, но не е правило такова силно впечатление. Още през 80-те години в областта на поезията то се отличава със силна образна имагинативност и впечатляваща интертекстуалност (Лубор Касал³⁹), а в областта на изобразителните перформанси се проявява още от 60-те години (Милан Козелка⁴⁰).

Винаги гневен и тревожен, Лубор Касал пише своите тревожни поетически текстове с усет към езиковата игровост и деформацията, потвърждаваща случващите се в света около нас провокативни събития: (*Dosudby*⁴¹, 1989; *Тукашност / Vezdejšina*, 1993, *Гладни гризачи / Hlodavci hladovci*, 1995). Неговият житейски опит, изпълнен с разочарования, породени от агресията на настъпилния в Чехия капитализъм, е отразен в стихосбирката *Орангутан във фабриката (Orangután v továrně*, 2008). Стиховете са изпълнение с емоции, но губят поетично и универсално звучене.

С памфлет и сатира, с хумор, хаплив език, с радикални, политически неприемливи позиции се отличава творчеството на Милан Козелка, който отхвърля всичко свързано с обичайния трудов процес, с всички знаци на естаблишмънт или на какъвто и да е мейнстрийм (особено в *Семенници на копелета / Semeniště zmrďů*, 2012, *Треперенето на копелетата / Teteliště zmrďů*, 2012, и в ръкописа *Прераждането на копелетата / Převtěliště zmrďů*). Творчеството на М. Козелка се явява продължение на неговите перформанси от 60-те години, а това показва, че интерпретационният ключ към неговите текстове би трябвало да бъде артбрут, „изкуството в сурово състояние“, където рисунките, живописата, архитектурните проекти излизат извън традиционните течения и се отварят към художествената другост, доверявайки се на изключителността на твореца и на неговия естествен в социален и естетически смисъл статут. Поезията на Козелка реагира на това, което се премълчава и се прикрива зад политическата и овластената фраза.

Вниманието привлича и Петър Крал⁴² – поет, издател, коментатор, страстен участник в дискусии, застъпник на сюрреалната образност.

³⁷ Карел Пиорецки (Karel Piorecký, р. 1978) – литературен критик и поет. Изследва чешката поезия след 1945 г. – Б. ред.

³⁸ Ондřej Будеус (Ondřej Buddeus, р. 1984) – поет и преводач, главен редактор на списанието за съвременна поезия „Пси вино“ (Psí víno, бълг. „дива лоза“). – Б. пр.

³⁹ Лубор Касал (Lubor Kasal, р. 1958) – поет и публицист, главен редактор на сп. „Твар“ (Tvar). – Б. пр.

⁴⁰ Милан Козелка (Milan Kozelka, 1948 – 2014) – художник, поет, прозаик. През 70-те и 80-те години публикува единствено в самиздат. Един от първите чешки автори на перформанс. – Б. пр.

⁴¹ *Dosudby* – неологизъм, по всяка вероятност съставен от две думи: *dosud* (досега) и *osud* (съдба). – Б. пр.

⁴² Петър Крал (Petr Král, р. 1941) – поет, преводач, есеист, пише на чешки и френски. Дебютира като представител на Пражката сюрреалистична група. След съветската инвазия през 1968 г. емигрира във Франция. През 2005 г. се завръща в Прага. – Б. пр.

Създава се впечатление, че в чешката поезия двадесети век приключва през първото и второто десетилетие на двадесет и първи век. Тогава завършват земния си път тези, които със своята поезия, житейски възгледи и обществена позиция са оставили дълбока дияра в чешката лирика и в литературния живот. Те си тръгват, но създаденото от тях остава да звучи и продължава да бъде източник на творчески импулси. Смъртта кара окончателно да замлъкнат струните на тези, които още от 40-те години въздействат с изразна сила и оригиналност върху читателите: Иван Йелинек (2002), Иржи Коларж (2002), Камил Беднарж (2003), Йозеф Хиршал (2003), Иржина Хаукова (2005), Лудвик Кундера (2010). Стига до своя край пътят на Зденек Ротрекъл (2013), Яромир Хоржец (2009), Ян Владислав (2009), Збинек Хейда (2013). Някои от тях до края не се променят (Ротрекъл, Хейда), други преживяват обрати (Хоржец), трети се отдават на преводаческа и издателската дейност (Владислав). Егон Бонди умира през 2007 г., а Иван Мартин Магор Ироус⁴³ – през 2012 г., след като оставят в наследство тревожната си дързост и преднамерените си провокации. Тези, които избистрят водите на поезията през 60-те години и създават профила на периодиката от това време или пък пишат задълбочена и целенасочена критика, също напускат този свят: Петър Кабеш (2005), Иржи Груша (2011), Антонин Броусек (2013). Всички те завещават на читателите на поезия открояващо се и завършено творчество. След кончината и на Филип Топол (2013) остава усещането, че има още много да се изрече и сподели в общата зона на музиката и поезията.

Появяват се и нови имена, търсеци в звученето на познатите поетики собствен глас (Йонаш Хайек, Адам Борзич, Ян Теснохлидек мл., Ондржей Мацура и др.). От края на първото десетилетие издателство „Хост“ ежегодно публикува алманаха *Най-добрите чешки стихотворения (Nejlepší české básně)* – тази поредица след време може да се окаже съкровищница, от която ще се роди поетическият профил на ХХІ в.

Промяната на политическите, а заедно с това и на културните условия в Чехословакия през последното десетилетие на ХХ век внася отчетлив импулс и в литературния живот на Северна Моравия. За тази област, чийто облик особено от края на ХІХ век е белязан от развитието на промишлеността, през втората половина на ХХ век под давлението на партийната власт се налага представата, че е политически лоялна към социалистическия режим – представяна е като оловното сърце на републиката. В края на ХХ век тук отново се завръщат безпокойството и прямотата. Припомнят се творчески личности, които не са се подчинявали на наложения стереотип и със своята позиция са държали будна съвестта, заради което са били подлагани на разпити, арести, принуждавани са били да емигрират или са умирали.

Обещаващият през 60-те години писател Ота Филип издава своите прозаически книги на немски, както и в чешки издателства в чужби-

⁴³ Егон Бонди (Egon Bondy, 1930 – 2007) и Иван Мартин Магор Ироус (Ivan Martin Magor Jirous, 1944 – 2011) са емблематични фигури на ъндърграунда. – Б. пр.

на, вследствие на което се вписва в контекста на немската култура. През 90-те години излизат най-напред онези негови произведения, които първоначално са издавани в чужбина (*Kavárna Slavie / Кафене „Славия“*, 1993, *Nanebevstoupení Lojzka Lapáčka ze Slezské Ostravy / Възнесението на Лојзек Лопачек от Силезийска Острава*, 1994), но най-голямо впечатление прави мемоарната му проза *Осмият, или Недовършена биография (Osmý, čili Nedokončený životopis*, 2007), която припомня съзнателно забравяните зависимости и обстоятелства, определяли литературния живот в Остравския край особено през 60-те и 70-те години.

Името на Яромир Шавърда⁴⁴ – единствения остравски литератор, подписал Харта 77, разпространителя на самиздатова литература, основателя на поредицата „Libri prohibiti“ – не се свързва с обилното през 40-те и 50-те години стихотворчество за пионери и социалистическо строителство, а напротив, неговото прозаическо и поетическо творчество е свидетелство за антикомунистическите му позиции, за търсените от него духовни опори, за силата на приятелството и солидарността, за страданията в затвора, които стават причина за преждевременната му смърт (*Остров в архипелага / Ostrov v souostroví* и *С молив по ръба на листа / Tužkou na okraj* са издадени посмъртно).

Острава става центростремително литературно пространство, което бива изпълнено и динамизирано от литератори, художници, музиканти, театрални дейци. Острава се възползва от енергията на периферията, което ѝ позволява да бъде свързващо звено на няколко култури, да инициира и да приема импулси от полската и словашката литература. Възникват литературни списания, а около тях се формират писателски кръгове. Отново се забелязва особен интерес към миналото и то оживява, преосмисля се и се потвърждават истините за него. Организиран се литературни кръчми (harendy, „divoká ostravská aktivita“⁴⁵ – П. Хрушка), текстапили („text-appealy“⁴⁶), авторски четения, литературни ателиета, неколкодневни срещи, които от клубовете са се прехвърляли по кръчмите. Със своята организационна, идейна и творческа изява особено внимание заслужават Иван Мотил, Петър Хрушка, Петър Мотил, Павел Хрушка. С поезията и преводите можем да се запознаем днес, ако разгърнем страниците на списание „Модри квет“ (Modrý květ, бълг. „Синьо цвете“). „Harenda“ – диалектното название за кръчма, пивница, отвежда към творчеството и атмосферата в лириката на Петър

⁴⁴ Яромир Шавърда (Jaromír Šavřda, 1933 – 1988) – писател дисидент. Заради участието си в самиздата „Петлице“ през 70-те години е осъден на 55 месеца затвор. След като подписва Харта 77, отново е осъден. – Б. пр.

⁴⁵ „Divoká ostravská aktivita“ – „дива остравска дейност“ (букв. пр.), т.е. създаване на паралелна, неофициална култура. – Б. пр.

⁴⁶ Текстапили („textappealy“) – неологизъм, измислен от Иван Вискочил – писател и драматург, по аналогия със „сексапил“ в смисъл на атрактивни текстове (песни, разкази и кратки сценки). Иван Вискочил е един от инициаторите на т. нар. „малки сцени“ – Б. пр.

Безруч – към „призрака противен“⁴⁷, „гущера“⁴⁸, „силезийския бард“⁴⁹. Заглавието на списание „Модри квет“⁵⁰ излъчва двойствено послание – изразява както отрицание, така и почитителна приемственост, както ирония, така и възвание. От средата на 50-те години до началото на нормализацията⁵¹ Областното издателство издава месечното културно-политическо списание „Червени квет“ (Červený květ, бълг. „Червено цвете“), в което публикуват предимно автори от Остравския край. Самото наименование отвежда към уводното стихотворение „Червено цвете“⁵² от стихосбирката на Петър Безруч *Силезийски песни*. По отношение на оригиналността, уникалността, връзката с природата и духа на Северна Моравия и Чешка Силезия отново се преосмисля, оценява и преоценява творчеството на автори, значими за чешката поезия от края на XIX и началото на XX в. (Петър Безруч), от 20-те години на XX в. (Вилем Завада), от втората половина на XX в. и особено от 60-те години (Душан Цвек, Мирослав Стониш, Збишек Мали, Яромир Нохавица, Венцеслав Юржина и др.), от 70-те и 80-те години (Соня Захова, Ева Котърбова, Карел Вуйтек, Лидие Романска и др.). По нов начин е пресъздадена, от една страна, планинската природа на Бескидите и Йесеники⁵³ с нейната тайнственост и лечебна сила, от друга – образите на промишлеността, възхваляващи динамичния живот, но с намек за абсурдността и с чувство за хумор, от трета – отминалият делник, в който равномерният ритъм на производството е заменен от героизъм, пресъздадени са интим-

⁴⁷ „Призрак противен“ („Škaredý zjev“) е заглавие на стихотворение на Петър Безруч. – Б. пр.

⁴⁸ Old Ještěr е друг псевдоним на В. Вашек, известен преди всичко с псевдонима си Петър Безруч. *Verše starého ještěra* (Стихове на стария гущер) е заглавието на поетическа книга на П. Безруч от 1957 г. – Б. пр.

⁴⁹ *Šel starý Magdon z Ostravy domů, / v bartovské harendě večer se stavil, / s rozbitou lebkou do přikopu pad.* (Петър Безруч, *Силезийски песни*). Названието „кръчма“ („harenda“) използва по-късно и Моника Хорсакова, когато през 2007 г. към остравския клон на Чешкото радио започва да води предаване за клубове, капели и музиканти, което назовава радиокръчма. – Б. а. Цитатът в бележката е от стихотворението „Маричка Магдонова“. Българският превод на цитирания стих е следният: *Магдон се връщаше сам от Острава. / Привечер в кръчмата бартовска спря се. / С череп разбит го изхвърлиха вънка* (Безруч 1962: 47). – Б. пр.

⁵⁰ Заглавието на списанието е взето от стихотворението на Петър Безруч „На Фанинка“ („FanuŃka“): *Pomněnku na potoce a modré květy lnu... (Незабравки в потока и сините цветя на лена...)* – Б. пр.

⁵¹ Нормализация – пейоративно политическо понятие, с което се отбелязва възстановяването на комунистическия режим след прогрома на Пражката пролет през 1968 г. Посоченото списание излиза от 1956 г. до 1969 г. През 1965 г. Областното издателство в Острава (Krajské nakladatelství) е преименувано на „Профил“ (Profil). – Б. пр.

⁵² *Červený květ ... Jsou duše drsné, co samy šly žitím, / hroty a ostny je zalily vrchem. / Co měly v srdci? / Kvetly-li jednou a květy-li v noci, / rudý byl květ* (P. Bezruč). – Б. а. В превод на Димитър Стефанов цитираната строфа е следната: *Има сурови души, и самотни / с остри бодили и тръни покрити. : що ли таяха? / Даже да цъфнеха нощем – цвета им / беше червен* („Червеният цвят“, Безруч: 1962: 16). – Б. пр.

В превод на Д. Стефанов (Безруч 1962: 16) тези стихове звучат така: *Има сурови души, и самотни, / с остри бодли и тръни покрити. / Що ли таяха? / Даже да цъфнеха нощем – цвета им / беше червен*. В българското издание на *Силезийски песни* от Петър Безруч (София: Народна култура, 1962, превод от чешки Димитър Стефанов) заглавието на това стихотворение е „Червеният цвят“. – Б. пр.

⁵³ Йесеники – област с главен град Йесеник. – Б. пр.

ният свят, магията на фолклорния текст, детската игривост и наивност, възторгът от суровия град.

Отново в публичното пространство се чуват песните на протеста (protestsongs) на Карел Крил⁵⁴, които зазвучават в остравското радио за първи път през втората половина на 60-те години. Наред с това се припомнят корените на Крил в семейството на печатари от Нови Ичин⁵⁵, публикуват се страници от неговия живот и творчество в емиграция. Без забрани и ограничения се откриват възможностите за изява пред Яромир Нохавица, който от 80-те години започва да изпълнява наред с оригинални свои песни и песни на Крил, също и песни на Владимир Висоцки и Булат Окуджава. Блусовата тоналност, неразривно съчетана с колорита на специфичния остравски говор (произношение, словообразуване, лексика), по неповторим начин Йозеф Шрайхъл⁵⁶ приземява и изстрадва човешкото земно съществуване. „Той вярваше, че Острава има блусова душа, защото е място, в което отекват страшната касапница на черния труд и шумната умора на кръчмите“ (Хрушка 2013: 23).

Със своя роден край е свързан многократно забравяният и вече забравеният Франтишек Лазецки⁵⁷, чиято поезия е дълбоко пропита от католическата вяра. Създава също така творчество за деца, в което разгръща фолклорната традиция в родната Силезия.

Една особена амалгама призовава към ново разбиране и преосмисляне – новият прочит разкрива, че поради своята обремененост от контекста на възникването си много текстове ще останат затворени в конкретния исторически момент и ще продължат да бъдат подминавани от читателите, други показват колко е трудно да се одухотвори един индустриализиран и секуларизиран свят, и обратно – как поновому ще се преоткрият цивилизационните мотиви, как редом с предметността и трезвата мисъл поезията ще овладява емоцията и разочарованието, как интимното чувство ще се съчетава с еротиката.

Става ясно, че творческата личност, за която е неизбежно да се водят спорове относно характера и оригиналността на творчеството, продължава да бъде единствено авторът, идентифициран с псевдонима Петър Безруч⁵⁸.

От дистанцията на времето се оказва, че авторите, които се връщат като реални личности в литературата и продължават да творят, без да излизат

⁵⁴ Карел Крил (Karel Kryl, 1944 – 1994) – поет и певец, основен представител на антикомунистическата протестна песен (protestsong). През 1968 г. емигрира в Германия. – Б. пр.

⁵⁵ Нови Ичин (Nový Jičín) – град в Моравскосилезийския край. – Б. пр.

⁵⁶ Йозеф Шрайхъл (Josef Streichl, 1949 – 2013) – легенда на остравската блус- и фолк музика. – Б. пр.

⁵⁷ Франтишек Лазецки (František Lazecký, 1905 – 1984) – поет и есеист, публикува предимно в самиздат. – Б. пр.

⁵⁸ За Острава деветдесетте години ще останат свързани с многобройните публични и бурни дискусии върху поезията на Петър Безруч и авторството на всички текстове в *Силезийски песни*. Участниците в дебатите (Дрозд, Яромир Нохавица мл., Драхомир Шайтар) са безспорни ерудити, а самите дискусии изненадват с разгорещения спор относно това дали за отделните стихотворения е възможно да се определя еднозначно и да се доказва кой и защо е бил техният действителен автор. – Б. а.

извън пределите на Острава, не привличат вниманието на критиката в по-широк мащаб. От друга страна обаче, тези, които се възползват от нараналите издателски възможности и се включват в обществения литературен живот от 90-те години, стават в по-голяма степен обект на читателския и издателския интерес, вливат нов живот в литературата на Северна Моравия и Чешка Силезия и са високо ценени в общонационален контекст.

Миналото и настоящето от 90-те години насам в областта на литературата намират отражение в *Литературния речник на Северна Моравия и Силезия (1945 – 2000) (Literární slovník severní Moravy a Slezska (1945 – 2000), 2000)* и в *Културноисторическата енциклопедия на Силезия и Североизточна Моравия (Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy, 2005)*, също така са обект на изследване в изданията на Института за регионални изследвания към Остравския университет *Регионът и неговите отражения в литературата (Region a jeho reflexe v literatuře, 1997)* и *Студии по литературна история на Силезия и Северна Моравия (Kapitoly z literárních dějin Slezska a severní Moravy, 2000)*.

С изключителна стойност е антологията *В сърцето на черния паяк. Остравската литературна и художествена сцена на 90-те години (V srdci černého pavouka. Ostravská literární a umělecká scéna 90. let, 2000)*, посветена на отделни личности, на мотиви, теми и изразна специфика на литературата от 90-те години. В нея са уловени енергията и промените в хаотичните и при все това продуктивни години, с което се доказва, че като топос, като литературно пространство Острава има уникална и удивителна позиция.

Сред поетите, работещи по това време в Острава, бихме искали да се спрем на Петър Хрушка, Петър Мотил, Ярослав Жила, Милан Крупа, Ян Врак, в чието творчество Острава и нейният контрапункт – околната планинска природа на Бескидите, присъстват по впечатляващ начин като мотиви и теми в творчеството им от 90-те години. Променящата се промишлена област и свързаният с нея градски пейзаж създават фон, изобразяващ със средствата на метафората и метонимията живота на хората от Острава.

Още със своя дебют *Обитатели безпокойства*⁵⁹ (*Obyvatelé nepokoje, 1995*) Петър Хрушка впечатлява със своята пестелива изразност. В неговата поетическа образност не се откроява метафориката, а изказването, пораждащо напрежение между синтактичната цялост и стиха. Радикалната лапидарност „нарушава“ епитета, който от своя страна се колебае между устойчивия (*constans*) и орнаменталния (*ornans*) епитет, като по този начин се постига семантична интензивност, но и хармония. Определящи – особено в стихосбирките *Месеци (Měsíce, 1998)*, *Тази врата винаги се е затваряла (Vždycky se ty dveře zavíraly, 2002)*, *Напразни драми (Darmata*⁶⁰, 2012) – са мотиви и теми, които изпълват вътрешния свят на човека, неговото съжителство с най-близките за него хора, както и съществуването му в един без-

⁵⁹ В заглавието може да се разчете и друг смисъл, който произтича от двузначността на думата рокој, която означава освен „спокойствие“, „покой“, „мир“, също и „стая“. – Б. пр.

⁶⁰ „Заглавието представлява езиково регрупиране на букви, чрез което авторът иска да каже, че драмите могат да бъдат „драми за няманици“ („*dramata o tarnosti*“) – то е симбиоза от тези две думи“ (<http://search.mlp.cz/cz/titul/darmata/3756277/>). – Б. пр.

чувствен град сред „стълпотворение от хора“ („skrumáží lidí“). Стиховете на Хрушка са наситени с представата за Острава „като разхвърлян на парчета град“ („jako na kusu rozmetaného města“), с чувство на празнота, с познание за провала, болката и прозрението.

В търсене на някогашните същности, при целенасоченото припомняне на местата и миговете на някогашната цялост, през стиховете на Ян Врак преминават противоречиви, мъчителни и вълнуващи образи. Специфична естетика изграждат образите на индустриалния свят (купища сгурия, въглища, стоманолеярни, дим, тежък въздух), който променя природата и мисленето на хората. Поетическите текстове на Ян Врак и Петър Мотил са изпълнени с гняв, депривация, екзистенциални провали, деструктивни образи, а при Врак – и с концепти. Книгите на Врак *Острава* (*Ostrava*, 1990), *Обикновени неща* (*Obučečné věci*, 1998) и *Свършенството на ножа* (*Dokonalost nože*, 2004) пресъздават разрухата. Времето, преживяното, езикът са деформирани, злото и празнотата, несигурността и снижената способност за познание и разбиране са изразени чрез последователно свързани и многопластово разгръщащи се метафори и метонимии, които не се изгубват, а се трансформират, хипертрофират, стават вездесъщи както през първото десетилетие, така и днес. При Петър Мотил образите и дискурсът на града са неочаквано пленени от изначални сили⁶¹ и се раждат от индивидуални асоциации и индивидуализирани преживявания (*Лудият Фридрих* / *Šílený Fridrich*, 1992, *Бутилки от приюта* / *Lahve z ubytovny*, 2000) – трагедията, кражбата, мръсотията по ъглите на улиците, оцелелите миньорски колонии, футболният стадион „Базали“ се конотират с прагматиката на културни знаци и стихотворението се приближава до мита (*Къде отиват въглищата да спят* / *Kam chodí uhlí spát*, 2008).

Местата, свързани с природата, която винаги е била в контраст с бурно развиващата се промишленост на Острава, претворява в своята поезия Ярослав Жила. Родовите връзки, дълбоко съхранените и мечтаните ценности, отношението и позицията към живота са разкрити в епически миниатюри, ситуирани в планинския пейзаж и в стихосбирките *Хищните нокти на камъните* (*Drápy kamenů*, 1994), *Най-старата жена в селото* (*Nejstarší žena vsí*, 2000), *Тереза и други стихотворения* (*Tereza a jiné básně*, 2004). Жила умее да улови и да пресъздаде атмосферата на града така, както я преживява и както я помни в своите фотографии Виктор Коларж⁶². Чернобелите фотографии, белите и сивите букви върху черните страници подчертават и внушават атмосферата на противоречия, злокобност, пустота и една особена предопределеност, която напомня легендата и мита: *Вървя*

⁶¹ *Z nebe prší kyselina sírová / rozmáčí domy jako vosk vánočních svíček / červený potok roztavených cihel stěká ulicí* („Laryšův vnuč“) – Б. а. Български превод: *от небето вали сярна киселина / размоква къщите като восък от коледни свеци / червеният поток от разтопени тухли тече по улицата* („Внуцът на Ларис“). – Б. пр.

⁶² Виктор Коларж (Viktor Kolář, р. 1941) – един от най-добрите чешки фотографи документалисти. След погрома на Пражката пролет емигрира в Канада, но към средата на 70-те се завръща в Острава. Заедно с поета Ярослав Жила издава книгата *Острава – обсаденият град* (*Ostrava – obležené město*, 1995), срещу която реагира градската управа, и тя е спряна от продажба. – Б. пр.

през пустия град (*Jdu pustým městem*, с. 32), неприветливо и кишаво / над мен (*nevlídnó a suchravo / nad sebou*, с. 70), нито истина / нито лъжи / нищо няма да се промени (*ani pravda / ani lži / nic nezmění*, с. 47). Ведрина и сигурност отново идват от планината, която обгражда Острава.

В личен и професионален план друг значим автор – Ирена Вацлавикова (по мъж Щястна), е свързан предимно с градовете Острава и Опава. Тя встъпва в поезията през първото десетилетие на ХХI век със стихосбирката *Премълчаване (Zámky)*, 2006), като я подписва с моминското си име – в нея тематизира смъртта, опасностите, тревогата. В миговете на нарушено равновесие несигурна опора за нея е природата. Стиховете се доближават до формата на изречения изказ, изразните средства (звуковото инструментизиране, епитетите, прякото назоваване и художествената образност проявяват предпочитание към предметността) засилват впечатлението за документален запис. Лирическите субекти на Ирена Щястна живеят неспокойно и тревожно. Във втората ѝ стихосбирка – *Всички твои смърти (Všechny tvoje smrti)*, 2010), към темите от дебютната книга се добавят тъгата и раздялата, както и смелостта на авторката въздействащо да изрази светостта на любовното чувство. Последната ѝ засега книга – *Живораждащи (Živorodky)*, 2013), утвърждава характерната за авторката поетика, но в същото време се отклонява от нея. При прочита ѝ ни обзема особено напрежение, което се поражда, от една страна, от съзнанието за цялостност, а от друга – от своеобразната фрагментарност, откровеност и недоизказаност. Отново са тематизирани преломните моменти на човешкия живот. Зад преките метонимични назовавания се крие безкомпромисност – те нараняват, ала в същото време излъчват жестокостта на себепознанието и на познанието.

Поетеса, която е свързана с Острава само от годините на своето следване, е Марие Щястна. Тя привлича вниманието с участието си в литературния конкурс „Ортеновата Кутна Хора“⁶³ и като лауреат на престижната награда на името на Иржи Ортен със стихосбирката *Пейзаж с Офелия (Krajina s Ofélii)*, 2003). Лирическите образи споделят преживявания с общочовешки, любовен и еротичен характер. Лирическият аз съхранява своята житейска изповедност и в следващите стихосбирки *Актове (Akty)*, 2006) и *Интерюри (Interiery)*, 2010), заставайки лице в лице срещу правилата, ограниченията, ритуалите и парадоксите, които възникват в съжителството с другите.

Интензивността на литературния живот в Острава и Остравския край от 90-те години на ХХ век, енергията на творческите импулси, оригиналните срещи, силните публикации продължават и в началото на ХХI век. Списанието „Протимлув“ (*Protimluv*, бълг. „Противоречие“), изглежда, е вдъхновено от най-доброто от литературната периодика – „Модри квет“ (*Modrý květ*), „Ландек“ (*Landek*), „Обратната страна на луната“ (*Obrácená strana měsíce*), където се представят поетически текстове на остравски творци, преводи, разнообразни творчески инициативи (авторски четения, фестивали). Сформират се центрове, където на поетическото слово се предоставя възможност да привлича своите слушатели – например в антиквариата

⁶³ Ортеновата Кутна Хора (*Ortenova Kutná hora*) – фестивалът носи името на поета Иржи Ортен (*Jiří Orten*, 1919 – 1941), който е роден в Кутна Хора. – Б. пр.

„Фидуция“ (Fiducia⁶⁴) получават своето литературно кръщение авторски стихосбирки, антологии, преводи (предимно от полски и унгарски) и се организират срещи както с начинаещи, така и с утвърдени автори. От 2011 г. в клуб „Атлантик“ (Klub Atlantik) се провежда Месец на авторското четене, на който се представят чешки и словашки литературни текстове, а също и още една трета литература (досега от Канада, Франция, Беларус, Полша, Австрия). Личности като Илона Розехналова (spiritus agens на анктиквариата „Фидуция“), Петър Хрушка (инициатор на поетически събития, най-високо оценявания в национален контекст остравски автор, чиито корени обаче са съхранени в неговата поезия), Иван Мотил (поет, журналист, организатор на изложби, четения и събития в Тайната кръчма⁶⁵), хора, стъпили здраво на земята, но с мечтателна душа, допринасят за това и днес Острава да има свой поетотворчески облик.

Превод от чешки: **Жоржета Чолакова**

ЛИТЕРАТУРА

Асманова 2012: Assmannová, Alleida. Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti. // *Pandora. Kulturně-literární revue*, 2012, č. 24 – 25, s. 184 – 200.

Балащик 2010: Balaščík, Miroslav. *Postgenerace. Zátíší a bojiště poezie 90. let 20. století*. Brno: Host, 2010.

Валушек 1990: Valušek, Rostislav. *Ztotožňování*. Havířov: M.U.K.L., 1990.

Валушек 1996: Valušek, Rostislav. *Milostné léto*. Olomouc: Votobia, 1996.

Валушек 2004: Valušek, Rostislav. *Léthé ve snu*. Olomouc: Votobia, 2004.

Валушек 2006: Valušek, Rostislav. *Duše z vytrhanou podlahou*. Olomouc: Votobia, 2006.

Вацлавикова 2006: Václavíková, Irena. *Zámky*. Brno: Host, 2006.

Вацлавикова 2010: Václavíková, Irena. *Všechny tvoje smrti*. Praha: Literární salon, 2010.

Вацлавикова 2013: Václavíková, Irena. *Živorodky*. Opava: Perplex, 2013.

Жила 2003: Žila, Jaroslav. *Tereza jiné texty*. Olomouc: Votobia, 2003.

Захора 2011: Záhora, Jakub. *Ostrava v básních Petra Motýla, Petra Hrušky a Jaroslava Žily*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Ústav české literatury a knihovnictví, vedoucí práce Mgr. Miroslav Balaščík, Ph.D., jaro 2011.

Проус 1999: Jírous, Ivana Martin. *Magorova vanitas*. Brno: Vetus Via, 1999.

Касал 2008: Kasal, Lubor. *Orangutan v továrně*. Praha: dybbuk, 2008.

Кожмин, Травничек 1998: Kožmín, Zdeněk; Trávníček, Jiří. *Na tvrdém loži z psího vína. Česká poezie od 40. let do současnosti*. Brno: Jota, 1998.

Коларж 2010: Kolář, Jiří. *Svědék*. Praha: Odeon, 2010.

Колмачка 1998: Kolmačka, Pavel. *Viděl jsi, že jsi*. Brno: Petrov, 1998.

Колмачка 2010: Kolmačka, Pavel. *Moře*. Praha: Triáda, 2010.

Козелка 2012: Kozelka, Milan. *Semeniště zmrďů*. Kruceburk: JT's nakladatelství, 2012.

Малкова 1997: Málková, Iva. *O nejmladší poezii české*. 1. část, 2. část. Ostrava: Scholaforum, 1997.

⁶⁴ Fiducia – вяра, доверие (лат.) – Б. пр.

⁶⁵ Тайната кръчма (Tajná krčma) – название на галерия „Рубрум“ в Острава. – Б. пр.

- Мотил 2008:** Motýl, Petr. *Kam chodí uhlí spát*. Ostrava: Protimluv, 2008.
- Пиорецки 2011:** Piorecký, Karel. *Česká poezie v postmoderní situaci*. Praha: Academia, 2011.
- Трояк 2005:** Trojak, Bogdan. *Kumštkaabinet*. (Kuním štětcem. Pan Twardowski. Otto Lillienthal. Jezernice). Brno: Host, 2005.
- Хрушка 2004:** Hruška, Petr. *Zelený svět. (Obývací nepokoje. Měsíce. Vždycky se ty dveře zavíraly. Odstavce)*. Brno: Host, 2004.
- Хрушка 2012:** Hruška, Petr. *Darmata*. Brno: Host, 2012.
- Хрушка 2013:** Hruška, Petr. Rum navíc. // *Krásná Ostrava* 1, 2013, č. 2, s. 23.
- Хрушка, ред. 2008:** *V souřadnicích volnosti. Česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Petr Hruška (ed.). Praha: Academia, 2008.
- Щьор 2004:** Stöhr, Martin. *Přechodná bydliště*. Brno: Host, 2004.
- Щьор 2012:** Stöhr, Martin. *Smích ze snu*. Brno: Host, 2012.
- Юстъл 2009:** Justl, Vladimír. O Ivanu Divišovi. // Diviš, Ivan. *Gejzír*. Praha: Odeon, 2009, s. 121 – 123.